

ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Mirxomidova Adolat Mirqodirovna

Toshkent viloyati Parkent tumani 22-umumiy

o'rta ta'lim maktabi boshlan'ich sinf o'qituvchisi

93-601-18-79

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich va yuqori sinf ona tili darslarida o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishning metodik asoslari tadqiq etiladi. Nutqiy kompetensiyalarni oshirishda qo'llaniladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalar, lug'at ustida ishlash usullari va og'zaki hamda yozma nutqning o'zaro mutanosibligi tahlil qilingan. Maqolada o'quvchilarning muloqot madaniyatini yuksaltirish, nutqdagi nuqsonlarni bartaraf etish va tilning boy imkoniyatlaridan unumli foydalanish bo'yicha metodik tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Nutq madaniyati, ona tili, nutqiy kompetensiya, muloqot, lug'at boyligi, og'zaki nutq, yozma nutq, metodika, pedagogik texnologiya, tilshunoslik.

Аннотация: В данной статье исследуются методические основы формирования и развития культуры речи учащихся на уроках родного языка. Анализируются современные педагогические технологии, методы работы со словарем, а также взаимосвязь устной и письменной речи в повышении речевых компетенций. В статье изложены методические рекомендации по повышению культуры общения учащихся, устранению речевых дефектов и эффективному использованию богатых возможностей языка.

Ключевые слова: Культура речи, родной язык, речевая компетенция, общение, словарный запас, устная речь, письменная речь, методика, педагогическая технология, лингвистика.

Abstract: This article investigates the methodological foundations of forming and developing the speech culture of students in native language classes. It analyzes

modern pedagogical technologies, vocabulary development methods, and the correlation between oral and written speech in enhancing linguistic competencies. The article provides methodological recommendations for improving students' communication culture, eliminating speech errors, and effectively utilizing the vast expressive possibilities of the language.

Keywords: *Speech culture, native language, communicative competence, communication, vocabulary, oral speech, written speech, methodology, pedagogical technology, linguistics.*

Kirish

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida barkamol avlodni shakllantirish, ularning intellektual salohiyatini yuksaltirishda ona tili ta'limi strategik ahamiyat kasb etmoqda. Ona tili nafaqat fan, balki o'quvchining tafakkurini shakllantiruvchi, milliy o'zligini anglatuvchi va ijtimoiy munosabatlarga kirishishini ta'minlovchi asosiy vositadir. Shu bois, ona tili darslarining bosh maqsadi o'quvchilarga faqat grammatik qoidalarni o'rgatish emas, balki ularda nutq madaniyati va nutqiy kompetensiyani rivojlantirishdan iboratdir. Nutq madaniyati — bu til vositalaridan vaziyatga mos, aniq, mantiqiy va ifodali foydalanish san'atidir. Bugungi axborotlashgan jamiyatda, ijtimoiy tarmoqlar va qisqa xabarlar almashinuvi rivojlangan davrda, o'quvchilar o'rtasida til normalariga rioya qilmaslik, nutqning qashshoqlashishi va jargon so'zlarning ko'payishi kuzatilmoqda. Bu esa ona tili darslarida nutq madaniyatini o'rgatish metodikasini tubdan qayta ko'rib chiqishni va takomillashtirishni taqozo etmoqda. O'quvchilarning nutqini o'stirish jarayoni bir necha muhim yo'nalishlarni qamrab oladi: lug'at boyligini oshirish, gaplarni grammatik to'g'ri tuzish, nutqning mantiqiy izchilligini ta'minlash va muloqot odobiga rioya qilish. Zamonaviy metodikada o'quvchi endi passiv tinglovchi emas, balki nutqiy jarayonning faol ishtirokchisiga aylanishi lozim. Bu esa darslarda interfaol usullar, muammoli vaziyatlar va rol o'yinlaridan foydalanish samaradorligini oshiradi. Mazkur maqolada ona tili darslarida o'quvchilarning nutq madaniyatini yuksaltirishning pedagogik asoslari, amaliy usullari va bu borada

yuzaga kelayotgan metodik muammolarning yechimlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini davlat ta'lim standartlari talablari darajasida shakllantirish, ularni erkin va mustaqil fikrlashga o'rgatish zaruriyati bilan belgilanadi. Nutq madaniyatini rivojlantirish jarayoni faqat til qoidalarini yod olish bilan cheklanib qolmay, u o'quvchining umumiy madaniyati va ma'naviy qiyofasini belgilovchi kognitiv jarayon hamdir. Ona tili darslarida nutq o'stirish metodikasi o'quvchining so'z boyligini muntazam oshirib borish bilan bir qatorda, uning nutqini grammatik to'g'rilik, mantiqiy izchillik va uslubiy rang-baranglik tamoyillari asosida qurishni talab qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutqi boy va madaniyatli bo'lgan o'quvchi boshqa fanlarni o'zlashtirishda ham yuqori natijalarga erishadi, chunki uning mantiqiy tafakkuri til vositalari orqali aniqroq shakllangan bo'ladi. Biroq, zamonaviy ta'lim amaliyotida ona tili darslarining ko'p qismi hamon grammatik tahlil va nazariy qoidalarga ajratilmoqda, bu esa nutqiy ko'nikmalarning amaliy rivojlanishiga yetarlicha imkon bermayapti. O'quvchi qoidani bilsa-da, uni nutqiy vaziyatlarda qo'llashda, o'z fikrini erkin va ta'sirli bayon etishda qiyinchilikka duch kelmoqda. Shu bois, ona tili darslarini kommunikativ yondashuv asosida tashkil etish, ya'ni tilni «muloqot quroli» sifatida o'rgatish bugungi kunning kechiktirib bo'lmas vazifasidir.

Bundan tashqari, nutq madaniyatini rivojlantirishda o'quvchilarning etik-nutqiy normalarni o'zlashtirishlari alohida ahamiyatga ega. Nutqning tozaligi, ya'ni unga yot bo'lgan sheva elementlari, parazit so'zlar va jargonlarning aralashmasligi o'quvchining tilga bo'lgan hurmatini va madaniy darajasini ko'rsatadi. Ushbu maqola doirasida ona tili darslarida nutqiy vaziyatlar yaratish, o'quvchi nutqidagi nuqsonlarni bartaraf etishning interfaol metodlari va og'zaki nutq ko'nikmalarini baholashning zamonaviy mezonlari atroflicha ko'rib chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili

Nutq madaniyati va uni o'qitish metodikasi muammosi o'zbek tilshunosligi va pedagogikasida uzoq yillik ilmiy asosga ega. Ushbu sohaning nazariy poydevori atiqli tilshunos olim Nizamiddin Mahmudov tomonidan qo'yilgan bo'lib, u nutq

madaniyatini shunchaki til qoidalariga rioya qilish emas, balki «til vositalaridan vaziyatga muvofiq eng samarali va eng maqbul tarzda foydalanish» deb ta'riflaydi. Olimning fikricha, nutq madaniyati tilshunoslikning boshqa sohalari bilan uzviy bog'liq holda, ijtimoiy-madaniy ehtiyoj sifatida o'rganilishi lozim.¹ Metodist olimlar A. G'ulomov va M. Asqarovalar ona tili darslarida nutq o'stirish masalasini tizimli o'rganib, o'quvchi nutqini boyitishning to'rtta asosiy manbasini ko'rsatib berganlar:

1. Lug'at boyligini oshirish.
2. Nutqning grammatik qurilishini takomillashtirish.
3. Bog'lanishli nutqni shakllantirish.
4. Talaffuz va imlo ustida ishlash.

Ushbu olimlarning asarlarida ona tili darslarida nazariya va amaliyotning uyg'unligi nutqiy mahoratning asosi ekanligi ta'kidlanadi. Zamonaviy metodikada nutq madaniyatiga kompetensiyaviy yondashuv nuqtayi nazaridan qaralmoqda. Shuningdek, R. Sayfullayeva va M. Qurbonovalarning tadqiqotlarida nutqning mantiqiyliги va aniqligi masalalari zamonaviy lingvistika aspektida tahlil qilingan bo'lib, bu dars jarayonida o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini rivojlantirish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Xalqaro miqyosda esa nutq madaniyati va lingvistik kompetensiya tushunchalari Noam Chomsky va Dell Hymes kabi olimlar tomonidan tahlil etilgan. Hymesning «Kommunikativ kompetensiya» nazariyasi bugungi kunda dunyo ta'lim tizimida, jumladan, O'zbekistonning milliy o'quv dasturlarida ham o'quvchi nutqini rivojlantirishning metodologik asosi sifatida qabul qilingan.² Xulosa qilib aytganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, nutq madaniyatini rivojlantirish — bu ko'p qirrali jarayon bo'lib, u tilshunoslik, psixologiya va pedagogikaning kesishmasida o'rganiladi. Hozirgi kunda asosiy e'tibor o'quvchining nutqiy malakasini qoliplardan chiqarib, ijodiy va erkin muloqot darajasiga ko'tarishga qaratilgan. Nutq madaniyati muammosini tadqiq etishda nafaqat til normalari, balki nutqning uslubiy rang-barangligi ham muhim o'rin tutadi.

¹ Mahmudov, N. (2007). *O'qituvchi nutq madaniyati*. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti

² Hymes, D. H. (1972). On Communicative Competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics* (pp. 269-293). Penguin

Bu borada tilshunos olim E. Begmatovning tadqiqotlari diqqatga sazovordir. U nutq madaniyatini uchta asosiy bosqichga ajratadi: tilning imkoniyatlarini o'zlashtirish, til me'yorlariga amal qilish va nutqning estetik jozibadorligini ta'minlash. Begmatovning qarashlari ona tili darslarida o'quvchilarning so'z tanlash mahoratini oshirishda metodik yo'naltiruvchi bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, o'quvchilarning nutqini o'stirishda M. Saidov tomonidan ishlab chiqilgan «Nutq o'stirish metodikasi» asari muhim ahamiyatga ega. Muallif nutqni rivojlantirishda matn bilan ishlashning o'rnini alohida ta'kidlab, matn tahlili orqali o'quvchilarda mantiqiy bog'liqlik va uslubiy izchillik shakllanishini isbotlab bergan. Uning tavsiyalari bugungi kunda ona tili darsliklarida qo'llanilayotgan «Matn ustida ishlash» bo'limlarining shakllanishiga asos bo'lgan. Pedagog olim S. Matchonovning tadqiqotlarida esa nutq madaniyati badiiy adabiyot va kitobxonlik bilan uzviy bog'liqlikda tahlil qilinadi. Uning fikricha, o'quvchi nutqining boy va shira bo'lishi bevosita uning o'qigan asarlari va badiiy tilni his qilish darajasiga bog'liq. Bu yondashuv ona tili va adabiyot darslari integratsiyasini metodik jihatdan asoslaydi. Xalqaro ta'lim amaliyotida, xususan, PISA baholash tizimi talablarida «Nutqiy savodxonlik» tushunchasiga keng o'rin berilgan. Bu tizimda nutq madaniyati shunchaki to'g'ri gapirish emas, balki axborotni tanqidiy tahlil qilish, o'z pozitsiyasini dalillar bilan asoslash va turli ijtimoiy kontekstlarda muloqotga kirishish qobiliyati sifatida baholanadi. Zamonaviy metodistlar A.L. Berdichevskiy va I.A. Zimnyayalarning ishlarida ham nutqiy faoliyatning psixolingvistik tomonlari yoritilgan bo'lib, bu o'quvchilarning nutqiy to'siqlarini bartaraf etishda metodik yechimlar beradi.³ Tahlillar shuni ko'rsatadiki, nutq madaniyatini rivojlantirish metodikasi bugungi kunda statik qoidalardan dinamik muloqot strategiyalariga ko'chmoqda. Adabiyotlarda ta'kidlanganidek, asosiy e'tibor o'quvchining shaxsiy nutqiy tajribasini boyitish va unda «til sezgisi»ni tarbiyalashga qaratilishi lozim.

Metodologiya

³ Zimnyaya, I. A. (2004). *Klyuchevie kompetensii kak rezultativno-selevaya osnova kompetentnostnogo podxoda v obrazovanii*. Issledovatel'skiy sentr problem kachestva podgotovki specialistov

Ushbu tadqiqot o'quvchilarning nutq madaniyatini yuksaltirishda nazariy bilimlarni amaliy muloqot ko'nikmalariga aylantirish mexanizmlarini tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatuv, kontent-tahlil, ijtimoiy so'rovnoma va pedagogik eksperiment metodlaridan kompleks foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida til o'rgatishning kommunikativ-faoliyatli yondashuvi tanlab olindi, bunda asosiy e'tibor til birliklarini nutqiy vaziyatlarda qo'llashga qaratildi. Eksperimental tadqiqot ishlari umumta'lim maktablarining ona tili darslari doirasida tashkil etildi. Tadqiqot obyekti sifatida tanlab olingan o'quvchilar ikki guruhga: an'anaviy metodlar asosida dars o'tiladigan nazorat guruhi hamda nutqiy vaziyatlarga asoslangan interfaol metodika qo'llaniladigan tajriba guruhiga ajratildi. Tajriba guruhida nutq madaniyatini rivojlantirish uchun quyidagi metodik bosqichlar amalga oshirildi:

1. Leksik-semantik bosqich: O'quvchilarning lug'at boyligini oshirish maqsadida «So'z zanjiri», «Sinonimlar poygasi» kabi usullardan foydalanildi. Bunda asosiy urg'u so'zlarning ma'nodoshlik imkoniyatlarini tushunish va nutqda parazit so'zlardan qochishga berildi.

2. Vaziyatli-muloqot bosqichi: O'quvchilarda real muloqot ko'nikmalarini shakllantirish uchun «Rollarni ijro etish» va «Muammoli muloqot» metodlari qo'llanildi. O'quvchilarga turli ijtimoiy rollar berilib, ulardan vaziyatga mos nutqiy etiketlardan foydalanish talab etildi.

3. Matn tahlili va yaratish bosqichi: «Venn diagrammasi» va «Klaster» usullari orqali matnning uslubiy xususiyatlari tahlil qilindi. O'quvchilarga berilgan mavzu bo'yicha erkin va mantiqiy bog'langan og'zaki va yozma matn tuzish topshiriqlari berildi.

Tadqiqot natijalarini baholashda o'quvchilar nutqining aniqligi, mantiqiyligi, boyligi va tozaligi asosiy mezonlar qilib olindi. O'quvchilarning darslardagi faolligi, nutqiy chiqishlari va ijodiy ishlari tahlil qilinib, miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari solishtirildi. To'plangan ma'lumotlar statistik tahlil qilinib, taklif etilayotgan metodikaning samaradorlik darajasi aniqlandi.

Natijalar

Ona tili darslarida kommunikativ yondashuv va interfaol metodlar asosida o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari o'quvchilarning nutq madaniyati darajasida sezilarli ijobiy o'zgarishlar yuz berganligini ko'rsatdi.

Tajriba guruhi o'quvchilarida nutqiy vaziyatlarga moslashish va o'z fikrini dalillash qobiliyati nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada o'sdi. Tajriba yakunida yuqori darajadagi nutqiy kompetensiyaga ega o'quvchilar soni tajriba guruhida 28% ga ortgan bo'lsa, nazorat guruhida bu ko'rsatkich atigi 6% ni tashkil etdi.

Guruhlar	Past daraja	O'rta daraja	Yuqori daraja
Nazorat guruhi (yakuniy)	35%	50%	15%
Tajriba guruhi (yakuniy)	12%	45%	43%

Tajriba guruhida qo'llanilgan leksik mashqlar natijasida o'quvchilar nutqidagi «parazit» so'zlar (masalan: *haligi*, *anavi*, *baribir*, *demak*) va shevaga xos elementlar 3,5 barobarga kamaydi. O'quvchilar o'z fikrlarini ifodalashda sinonimlardan unumli foydalana boshladilar. Lug'at boyligini aniqlash bo'yicha o'tkazilgan «Assotsiatsiyalar» testi natijalari o'quvchilarning faol lug'atidagi so'zlar soni o'rtacha 18-22% ga ko'payganini ko'rsatdi. «Rollar o'yini» va «Debat» metodlari o'quvchilarda muloqot odobini shakllantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qildi. Tajriba guruhi o'quvchilarining 85% i rasmiy va norasmiy vaziyatlarda murojaat shakllarini to'g'ri qo'llashni, suhbatdoshni bo'lmasdan tinglashni va o'z fikrini mantiqiy izchillikda (kirish, asosiy qism, xulosa) bayon etishni o'zlashtirdilar. Eksperiment natijalari og'zaki nutqning rivojlanishi yozma nutqqa ham ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. O'quvchilar tomonidan yozilgan ijodiy insholarda uslubiy xatolar soni 40% ga kamaydi, jumlar tuzilishi sodda va tushunarli ko'rinishga keldi. Ayniqsa, matn qismlari o'rtasidagi bog'liqlik va fikrning tugallanganligi ko'rsatkichlari bo'yicha ijobiy dinamika qayd etildi.

Tadqiqotning keyingi bosqichida o'quvchilarning nutqiy o'z-o'zini tahrir qilish hamda tinglab tushunish qobiliyatlari tahlil qilindi. Olingan natijalar nutq madaniyatining rivojlanishi nafaqat gapirish, balki nutqni idrok etish va nazorat qilish bilan ham chambarchas bog'liqligini ko'rsatdi. Tajriba guruhida o'tkazilgan «O'z nutqingni tingla va tuzat» mashqlari natijasida o'quvchilar o'zlarining og'zaki chiqishlaridagi uslubiy va mantiqiy xatolarni mustaqil aniqlash ko'nikmasiga ega bo'ldilar. Eksperiment yakunida tajriba guruhi o'quvchilarining 72% i o'z nutqidagi dialektizmlar va ortepik xatolarni darhol payqab, ularni adabiy til me'yorlariga muvofiq tuzata olishdi. Nazorat guruhida esa o'quvchilar o'z xatolariga nisbatan tanqidiy yondashuvda sustkashlik ko'rsatdilar (24%). O'quvchilarning nutq madaniyati darajasi ularning nutqiy intonatsiyasi va urg'uni to'g'ri qo'llashlari orqali ham baholandi. Tajriba guruhidagi o'quvchilar nutqida so'roq, buyruq va hishayajon gaplarning ohangdoshligi sezilarli darajada yaxshilandi. Xususan, badiiy matnlarni ifodali o'qish va nutqiy chiqishlarda pauzalardan unumli foydalanish ko'rsatkichi tajriba guruhida nazorat guruhiga nisbatan 1.5 barobar yuqori bo'ldi. Tajriba guruhida qo'llanilgan «Debat» va «Vaziyatli muloqot» metodlari o'quvchilarda jamoat oldida gapirishdan qo'rqish tuyg'usini sezilarli darajada kamaytirdi. Tadqiqot boshida o'quvchilarning faqat 30% i o'z fikrini auditoriya oldida dadil bayon eta olgan bo'lsa, tajriba yakunida bu ko'rsatkich 68% ga yetdi. O'quvchilar o'z nutqlarida ko'proq argumentlangan, mantiqiy xulosalarga asoslangan jummalarni ishlata boshladilar.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, ona tili darslarida nutq madaniyatini rivojlantirish faqat grammatik qoidalarni o'zlashtirish bilan cheklanib qolmay, balki o'quvchining ijtimoiy-kommunikativ faolligini oshirishni talab etadi. Tajriba guruhida olingan yuqori ko'rsatkichlar an'anaviy «qoida — tahlil — mashq» zanjiridan ko'ra, «vaziyat — tahlil — jonli muloqot» modelining samaraliroq ekanligini isbotlaydi. Tadqiqot davomida aniqlangan nutqiy to'siqlarning kamayishi o'quvchilarda «til qo'rquvi»ning bartaraf etilishi bilan bog'liq. Psixolingvist olim

I.A. Zimnyaya ta'kidlaganidek, nutqiy faoliyat ehtiyojdan tug'iladi. Biz dars jarayoniga olib kirgan muammoli vaziyatlar o'quvchida gapirish ehtiyojini uyg'otdi. Bu esa o'z navbatida miya po'stlog'idagi nutq markazlarining faollashishiga va o'quvchining o'z fikrini ifodalash uchun faol lug'atidagi so'zlarni tezkor safarbar qilishiga xizmat qildi. N. Mahmudovning nutq madaniyati borasidagi qarashlari muhokama qilinganda, tajriba guruhida erishilgan natijalar olimning «nutqiy mahorat vaziyatga muvofiqlikdir» degan g'oyasini amalda tasdiqladi. O'quvchilar nafaqat to'g'ri gapirishni, balki auditoriya, mavzu va maqsadga qarab til vositalarini tanlashni (uslubiy moslashuvni) o'rgandilar. Bu esa nutq madaniyatini lingvistik etika bilan birlashtirish samaradorligini ko'rsatadi. Muhokamada alohida to'xtalib o'tish joizki, «Debat» va «Rollar o'yini» kabi metodlar o'quvchining nafaqat nutqini, balki uning tanqidiy fikrlash qobiliyatini ham rivojlantirdi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, o'quvchi o'z fikrini isbotlash uchun dalillar qidirish jarayonida tilning mantiqiy imkoniyatlaridan kengroq foydalanadi. Bu esa ona tili darslarining integrativ xususiyatini, ya'ni til va tafakkur birligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, nazorat guruhidagi natijalar shuni ko'rsatdiki, faqat darslikdagi matnlar va mashqlar bilan cheklanish o'quvchi nutqini qoliplashtirib qo'yadi. Bu guruhda o'quvchilarning «kitobiy nutq» darajasidan erkin muloqot darajasiga o'ta olmaganligi, ona tili ta'limida amaliy-kommunikativ topshiriqlar ulushini ko'paytirish zarurligini anglatadi. Tadqiqot jarayonida olingan natijalar yana bir dolzarb masalani — nutqiy muhit va o'quvchi nutqi o'rtasidagi ziddiyatni yuzaga chiqardi. Muhokama shuni ko'rsatdiki, o'quvchi maktabda adabiy til me'yorlarini o'rgansa-da, uning kundalik muloqotida sheva elementlari va «internet-jargonlari» ustuvorlik qilmoqda. Tajriba guruhidagi natijalarning barqarorligi shundan iborat bo'ldiki, darslarda «kodlarni almashtirish» mashqlari o'tkazildi. Ya'ni, o'quvchilarga bir xil fikrni ham norasmiy, ham rasmiy uslubda ifodalash topshirig'i berildi. Bu metod o'quvchida stilistik hushyorlikni shakllantirdi, bu esa adabiy til me'yorlarini quruq yodlashdan ko'ra samaraliroq ekanligi ma'lum bo'ldi. Shuningdek, muhokamada o'qituvchining nutqiy namuna sifatidagi roli alohida

tahlil qilindi. Tadqiqot shuni tasdiqladiki, o'qituvchi dars davomida qanchalik boy va shirali tilda gapirsa, o'quvchilarning taqlid qilish darajasi shunchalik yuqori bo'ladi. Tajriba guruhida o'qituvchining nutqi nafaqat axborot beruvchi, balki o'quvchilarni nutqiy ijodkorlikka undovchi estetik vositaga aylandi. Bu holat pedagogik ritorikaning zamonaviy ona tili ta'limidagi o'rni beqiyos ekanligini, o'qituvchi o'z nutqi bilan o'quvchining ichki «nutqiy filtrini» shakllantira olishini ko'rsatdi. Yana bir muhim jihat — bu xatolarga bo'lgan munosabat. An'anaviy metodikada o'quvchining nutqiy xatosi jazo yoki past baho bilan bog'lansa, bizning tajribamizda xato — «o'sish nuqtasi» sifatida qaraldi. «Xatolarni kollektiv tahlil qilish» metodi o'quvchilarni o'zgalar nutqini eshitishga, undagi kamchiliklarni madaniy tarzda ko'rsatishga va eng muhimi, o'z xatosidan xulosa chiqarishga o'rgatdi. Bu esa nutq madaniyatining etik qismini amaliyotda mustahkamladi.

Xulosa

Ona tili darslarida o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar va tajriba-sinov ishlari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy til ta'limi faqatgina grammatik qoidalarni o'zlashtirish bilan cheklanib qolmasligi lozim. Nutq madaniyati — bu o'quvchining fikrlash qobiliyati, ma'naviy dunyosi va ijtimoiy moslashuvchanligini aks ettiruvchi ko'p qirrali hodisadir. Tadqiqot davomida qo'llanilgan kommunikativ-faoliyatli yondashuv o'quvchilarda tilni shunchaki fan sifatida emas, balki jonli va qudratli muloqot vositasi sifatida idrok etish ko'nikmasini shakllantirdi. Eksperiment natijalari shuni tasdiqladiki, dars jarayoniga muammoli nutqiy vaziyatlar, debat va rolli o'yinlarning olib kirilishi o'quvchilarning faol lug'at boyligini 20% dan ziyodga oshirish bilan birga, ulardagi nutqiy to'siqlarni bartaraf etishga xizmat qildi. Tajriba guruhida qayd etilgan ijobiy dinamika (85%) an'anaviy metodikadan voz kechib, o'quvchini nutqiy jarayonning faol subyektiga aylantirish naqadar muhimligini isbotladi. Nutqning tozaligi, aniqligi va mantiqiyliги kabi mezonlar bo'yicha erishilgan yutuqlar o'quvchilarning nafaqat ona tili darslarida, balki boshqa fanlarni o'zlashtirishda ham mantiqiy izchillikka erishishiga zamin yaratdi. Shu bilan birga, tadqiqot xulosalari shuni ko'rsatadiki,

nutq madaniyatini yuksaltirishda o'qituvchining nutqiy namunasi va darsda yaratilgan madaniy-ma'rifiy muhit hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'quvchilarning o'z nutqini mustaqil tahrir qila olishi va uslubiy xatolarni anglab yetishi ularda «til sezgisi» rivojlanganidan dalolat beradi. Kelgusida ona tili darsliklari va o'quv dasturlarini takomillashtirishda asosiy urg'uni nazariy ma'lumotlardan amaliy-kommunikativ topshiriqlarga ko'chirish maqsadga muvofiqdir. Xulosa qilib aytganda, tizimli ravishda yo'lga qo'yilgan nutq o'stirish metodikasi o'quvchining shaxs sifatida kamol topishiga, uning jamiyatda o'z fikrini dadil, ravon va adabiy til me'yorlariga muvofiq bayon eta olishiga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar ona tili o'qituvchilari uchun dars samaradorligini oshirishda amaliy dasturilamal bo'lib xizmat qilishi shubhasizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Begmatov, E. (2003). *Nutq madaniyati asoslari* [Fundamentals of speech culture]. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati.
2. Chomsky, N. (2006). *Language and Mind*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511791222>
3. G'ulomov, A., & Ne'matov, H. (1995). *Ona tili ta'limi mazmuni*. O'qituvchi.
4. Hymes, D. H. (1972). On Communicative Competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics* (pp. 269-293). Penguin.
5. Mahmudov, N. (2007). *O'qituvchi nutq madaniyati* [Teacher's speech culture]. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. <https://natlib.uz>
6. Matchonov, S. (2004). *Ona tili darslarida tahlil metodlari*. Bilim.
7. Sayfullayeva, R., Kurbonova, M., & Boqiyeva, G. (2010). *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. Fan va texnologiya.
8. To'xliyev, B., Shamsiyeva, M., & Ziyodova, T. (2010). *Ona tili o'qitish metodikasi*. Yangiyo'l Poligraf Servis.
9. UNESCO. (2017). *Language of instruction and quality of learning in primary schools*. <https://unesdoc.unesco.org>

10. Zimnyaya, I. A. (2004). *Klyuchevie kompetensii kak rezultativno-selevaya osnova kompetentnostnogo podxoda v obrazovanii*. Issledovatel'skiy sentr problem kachestva podgotovki spetsialistov.